

K hledisku v umění III

Pro případnou další diskusi

V Drážďanech zaplaveno předměstí, které nemá zábrany.
Povodňový titulky na ČT24, 2013

Venceslav Juskeseliev: Stavitelé (sedmdesátá léta)

10 • VIRIBUS ULTRAREALIS • 20. 10. 2013 • bruno.solarik@gmail.com

Obsah

Petr Král: Pondělí 9. září 2013	3
„Psí víno“ (Ondřej Buddeus) na facebooku	4
Jaromír Typlt: O tom, co potírají kritici	5
Karel Piorecký reaguje na text Jaromíra Typlta (facebook)	6
Roman Kanda: Spory o hledisko aneb diskuse, která stojí na hlavě	7
Jaromír Typlt: Vyznání prostáčkovo	12
Jan Štolba: Obojek na krku krásně škrtí	13
Editorial Tvaru 17–2013 (A. Borzič, redakce)	15
Karel Piorecký: O diskusi, které se nechce spát	17
Bruno Solařík: Úkolování básníků	22

Petr Král

Pondělí 9. září 2013

V prvním poprázdňinovém Tvaru (vyšel 5. září) se na předním místě skví interview s programově experimentálním básníkem (a laureátem Ortenovy ceny) Ondřejem Buddeusem. Spolu s nejasným a matoucím oddělováním poesie od umění – jehož je přitom přímo kvintesencí – se tu mimo jiné nachází tato pasáž:

„Umění je [oproti poesii] mnohem velkorysejší ve své multimedialitě, a když se člověk baví s umělci, zjistí, že i jejich myšlení je mnohem širší... Takže když člověk v doslovu Jakuba Řeháka k Nejlepším českým básním 2010 čte ‚Poezie musí především zůstat sama sebou. Pak se jí nemůže nic stát‘, nevěřícně kroutí hlavou. V současném umění je něco takového mimo diskusi.“

Nad tím zas kroutím hlavou já, nebo se spíš musím usmát. Před nějakými deseti-patnácti lety vyšla ve Francii monografická studie o Apollinairovi, jejíž autorka rovněž kladla důraz na básníkovu „multimedialitu“: na to, že kromě psaní básní zkoušel svou poetiku manifestovat i na jevišti, nebo že něco z básní nahrál na váleček fonografu. Ústřední místo tu ovšem zaujaly ty stránky *Kaligramů* (1914), na nichž po papíře rozhozená slova tvoří současně báseň a obrazec hodinek nebo vlaku, a jež jsou tak pro autorku příkladným pokusem o spojení slovního výrazu s výtvarným. Podobně jako pro Buddeuse pro ni tyto hry zároveň otvírají nové, nedohledné cesty poesii – nebo umění? – budoucnosti. Právě ony přitom rychle zestárly, vizuálně-textové kreace z *Kaligramů* jsou dnes spíš dobovým – byť jistě jímavým – dokumentem, stejně jako váleček s básníkovým hlasem. Živé jádro díla, pro něž se dodnes čtenáři po celém světě k Apollinairovi vracejí, tvoří „čisté“ básně (ty, v nichž poesie „zůstává sama sebou“), v široké škále od poměrně tradičních Rýnských písní přes Pásmo, Cestovatele, odvážně montážní Okna (nebo básně-konverzace) a milostné básně pro Lou až po hravé *quelconqueries*, „cokolivosti“.

Jak říká významný americký básník Wallace Stevens, „*všechna poesie je experimentální*“, je-li opravdu poesii, je taková přirozeně a bez programu, svou *vnitřní otevřeností*, kterou nepotřebuje zvnějšku dokazovat a předvádět – natož prostě nahrazovat – žádnou multimedialností. Buddeus zato ve svém interview jen opakuje staré avantgardistické iluze; i čerstvý nositel poháru mladých autorů, jímž je Ortenova cena, za sebou jak vidět může vléct po chodníku staleté fousy.

<http://www.martinreiner.cz/457-petr-kral>

„Psí víno“ (Ondřej Buddeus) na facebooku

27. 9. Článek Ondřeje Slačálka [Zachraňte literaturu! Jde si pro ni Stalin!] je dalším pozoruhodným příspěvkem 2. kola diskuze nad "angažovaností" literatury/poezie. S uspokojením lze díky takovým článkům konstatovat, že se jedná o téma, jemuž nedošlo palivo. Víc než tříletá existence dané diskuze potvrzuje, že otázka "je literatura sama pro sebe?" je silně produktivní, a evidentně důležitá. Bohužel - produktivní je ale zatím v úvahách zúčastněných, než aby přinesla silné impulsy do literární praxe. To jen na okraj. -ob-

2. 10. [reakce na článek Romana Kandy] ...je to totiž ohromně zajímavý. Přestože má diskuze jasné téma a jasně pólované emoce, je to myslím jen zastírající manévr, protože otázka v podloží sporu je jiná - k čemu ta literatura dneska (2010-2015/20) vlastně je a bude? Je to verbalizovaný proces sebereflexe celého segmentu literárního pole. Takhle položená otázka je samozřejmě banální a nemá smysl na ni odpovídat, protože by plodila banální odpovědi. Když se ovšem vyšponuje do určitého tématu (literatura a ideologie), které je polaritní a plodí extrémy, přináší to odpovědi, které pak můžem zpětně vztáhnout k tomu podloží. A ještě na okraj - jsem vlastně docela rád, že tahle diskuze, jakkoli je její hysterická část otravná a směšná, leč potřebná, se odehrává na poli poezie. Protože v tomhle literárním druhu, resp. jeho reflexi, je to diskuze zároveň ex post a zároveň progresivní. Což je kouzelný paradox... ahoj! o-b

<https://www.facebook.com/casopis.psi.vino?fref=ts>

Jaromír Typlt

O tom, co potírají kritici

Před několika dny se v jedné diskusi na Facebooku kritik *Karel Piorecký* chopil slova a zaštil se samotným Romanem Jakobsonem, aby ukázal, jak hluboko zapadl *Bruno Solařík* (jeho údajný „blábol“ jde zde¹) do politováníhodné myšlenkové veteše ve srovnání s pronikavými kritickými duchy z A2.

Vzal jsem tedy do ruky Jakobsonovu přednášku *Co je poezie?* (1933–1934), abych si ověřil, jestli tam je opravdu něco proti Solaříkovi.

Upřímně říkám, že jsem tam nic takového nenalezl a Karel Piorecký by to možná měl upřesnit. (Asi by to ocenili i další účastníci oné diskuse, do níž se s odkazem na Jakobsona náhle vetřel dost nepříjemný katedrový odstup...)

Jakobson ovšem nemluvil do větru, byl souputníkem a kumpánem básníků, a tak jsem tam našel pár vět, které stojí právě dnes za ocitování:

"To, co zdůrazňujeme, není separatismus umění, nýbrž autonomnost estetické funkce."

(Neleží právě tohle v žaludku dnešním kritickým vizionářům nejvíc?)

"Nabývá-li v slovesném díle básnickost, poetická funkce výrazu směřodatného, mluvíme o poezii. Ale v čem se projevuje básnickost? – V tom, že slovo je pocíťováno jako slovo, a nikoli jako pouhý reprezentant pojmenovaného předmětu nebo jako výbuch emoce."

A nakonec jedno krásné, velmi aktuální rozložení rolí:

"Rovněž nevěřte, potírá-li kritik básníka ve jménu pravdivosti a přirozenosti – ve skutečnosti zavrhuje jeden básnický směr, totiž jeden soubor prostředků deformujících materiál, ve jménu jiného básnického směru, jiného souboru deformačních prostředků."

A to je, řekl bych, asi to nejpodstatnější, co nám říká Roman Jakobson o angažované poezii: není to opravdu nic víc než soubor prostředků deformujících materiál. Není to Pravda. Není to Projev Pravé Skutečnosti. Je to zase jen Stylizace.

A celá diskuse se vlastně točí v bludném kruhu otázky, zda kritici, kteří potřebují ze všech sil vydupat ze země nějakou tu nevídanou angažovanou poezii, nepřekračují svoje kompetence. Jakmile se totiž někdo opováží nesdílet jejich názor, hned z něj udělají zaostalce, kterému jaksi nedošlo, že všechno je jinak.

Ale jestli jsem si já sám z nového čtení Jakobsonovy přednášky odnesl nějaké opravdu zásadní poučení, shrnul bych ho do slov: BÁSNÍK SI V KAŽDÉ DOBĚ DĚLÁ, CO CHCE.

www.typlt.cz
20. 9. 2013

¹ Bruno Solařík: Starost o celek lidstva, *www.advojka.cz* 10. 9. 2013; též in *Viribus ultrarealis* 8–2013, s. 30.

Karel Piorecký reaguje na text Jaromíra Typlta (facebook)

Svým komentářem jsem chtěl pouze reagovat na nekritické nadšení Jakuba Řeháka, který Solaříkův myšlenkově neutříděný příspěvek² už rovnou posílal do tisku. Když mě potom vyzval, abych ve facebookovém komentáři definoval podstatu umění/poezie, odkázal jsem ho na Jakobsona, který podle mého názoru stále platně definoval rozdíly mezi básnickými texty a texty, v nichž dominuje jiná než umělecká (poetická) funkce. Solaříkův názor, že základem umění/poezie je „elementární potřeba vyjádřit (a případně i sdílet) vnitřní tužby a obavy“, je neslučitelný s identitou básnického textu, v němž je – jak cituješ – slovo pocíťováno jako slovo, nikoli jako nástroj sdělení či exprese tužeb, obav nebo čehokoli jiného. Základní funkcí poezie je reflexe jazyka – a teprve skrze ni lze básnicky mluvit o tužbách, obavách nebo přírodě. Platí to pro poezii konfesijní, přírodní, experimentální, angažovanou a jinou, pokud chce být poezií. Toto Solařík pomíjí. Katedrovým tónem řečeno – není to věc názoru, ale pro mě je to hranice mezi kompetentním a nekompetentním myšlením o poezii. V tištěných médiích bych si přál číst texty opírající se o tuto základní kompetenci. Proto mi vadila výzva Jakuba Řeháka. Romana Jakobsona jsem tedy na obhajobu angažované literatury nevolal, to jsme si opravdu nerozuměli. A Běličkův článek myslím zcela v souladu se zmíněnou podstatou básnického textu. Článek Ideologie a literatura považuju za zdařilý a potřebný mimo jiné právě proto, že vyzývá ke kritičnosti či angažovanosti literatury právě skrze kritiku slov jakožto slov:

„Nemohl by snad někdo z dnešních spisovatelů sepsat Flexibilní slovník éry konkurenceschopnosti, který by provedl audit všech odkloněných slov? Kde jsou autoři, kteří si vezmou na paškál současný slovník a ideologické fráze? Kde jsou básníci vysmívající se flexibilitě, svobodě, humanitě jako termínům, které, ač tradičně obdařené kladnými hodnotovými znaménky, ztratily zcela svůj význam a manipuluje se jimi ve zcela vyprázdněných kontextech?“³

Závěrem bych chtěl poděkovat českým pravicovým básníkům, že své nápady a výkřiky zveřejňují v prostředí blogosféry, která je pro tento typ myšlení o literatuře ideálním kanálem. (...) Česká básnická pravice by se měla myslím trochu uklidnit a sjednotit. A hlavně se přestat bát, že přijde o svoje hegemonní mocenské postavení, které už víc než dvacet let má.

² Bruno Solařík: Starost o celek lidstva, *www.advojka.cz* 10. 9. 2013; též in *Viribus ultrarealis* 8–2013, s. 30.

³ Jan Běliček, Marta Svobodová: Ideologie a literatura, *http://www.advojka.cz/archiv/2013/17/ideologie-a-literatura* ; též in *Viribus ultrarealis* 8–2013, s. 21.

Roman Kanda

Spory o hledisko aneb diskuse, která stojí na hlavě

Jedním z průvodních znaků probíhajících debat o literatuře, ideologii a angažovanosti je vytváření „bojových front“ – jmenných řad osobností, případně publikačních platforem, které spolu (údajně) mluví či nemluví, souhlasí nebo nesouhlasí.

Dětská představa o obyvateli Austrálie jako člověku stojícím na hlavě a vidícím svět vzhůru nohama může fungovat coby vstupní metafora. Ta má postihnout základní slabinu současných, vlekloucích se už debat o literatuře, ideologii a angažovanosti. Jsou jakoby postaveny „vzhůru nohama“, a proto jim uniká jedna důležitá perspektiva, která by mohla poskytnout určité východisko.

Cíl tohoto textu je následující: 1) nejprve poukážu na paradoxní rysy diskuse na příkladu rétoriky jednoho z textů; 2) pokusím se rozložit a vzájemně kriticky osvětlit dichotomii angažovanosti a autorské svobody; 3) předložím vlastní alternativu v podobě obrácení perspektivy „z hlavy na nohy“.

Hrozba sociokulturního regresu

Jedním z průvodních znaků probíhajících debat je vytváření „bojových front“ – jmenných řad osobností, případně publikačních platforem, které spolu (údajně) mluví či nemluví, souhlasí nebo nesouhlasí. Tato válečnická tendence vyvrcholila vulgárním výpadem Karla Dolejšího „*Kecy a teologie*“ (*Britské listy*, 25. 9. 2013) – dosud nejviditelnější ukázkou žalostné úrovně kulturního (ne)dialogu u nás.

Diferencovanější pohled nabídl Bruno Solařík. Avšak problematičnost jeho článku „*K hledisku v umění*“ (*Britské listy*, 20. 9. 2013) se ohlašuje nepřehlédnutelně citátem z Neumannova *Anti-Gida*, na který si prý Solařík vzpomněl během četby textu Jana Bělíčka a Marty Svobodové „*Ideologie a literatura*“ (A2, 17/2013).

Co k tomu uvést? Nepřestává udivovat, nakolik je český veřejný prostor – politický, mediální, kulturní – nasycen historickými odkazy (obvykle účelově deformovanými) na dobu před rokem 1989. Svědčí to o přetrvávající nenormálnosti společenské, a tedy i kulturní situace.

Do této nenormálnosti zapadají hysterické reakce na práci redaktorů A2; reakce, jež ve jménu obrany proti ideologizaci umění neváhají mobilizovat ty nejostřejší nástroje ideologického jazyka. A tak dochází k tomu, že v obhajobě tvůrčí svobody a neideologičnosti umění zaznívá falešný, zcizující tón hrozby návratu stalinismu, doktrinářského socrealismu a podobně. Je to výmluvné, v jistém smyslu (a pro jisté adresáty) působivé a také velmi pohodlné: nerozhodnutý chaos přítomné chvíle se domněle zpřehledňuje tím, že jej umísťujeme do perspektivy minulosti, kterou se domníváme znát a která je z pohledu vítězů i poražených přece dávno rozhodnuta.

Rétorika hrozby sociokulturního regresu, jak bychom tento trik mohli nazvat, poznamenává zejména druhou polovinu Solaříkova textu. Ačkoli na teoretické úrovni se autor od vulgárního evolucionismu, pohybuujícímu se v binárním schématu progres – regres, distancuje, v nekryté rovině ideologické

mu nekontrolovaně podléhá.

Již doprovodná ilustrace s tváří Klementa Gottwalda je tak trapně instruktivní, že nemůže nechat čtenáře na pochybách, „o co se tu hraje“. Citátem z Neumanna se Solaříkův text rozlamuje a kvapem ztrácí na přesvědčivosti. Vítězí v něm historické resentimenty. Je opravdu nutné připomínat Ždanovův odsudek Mandelštama, Achmatovové a Zoščenka? O čem to má vypovídat?

Nebylo by adekvátnější vzít Běličkův a Svobodové text vážně a zabývat se autory, jichž se přímo dovolává? Nepochybně ano. Ale díla Antonia Gramsciho a Waltera Benjamina jsou natolik komplexní a čtenářsky nesnadno přístupná, že by Solaříkovu zjednodušující rétoriku rozvrátila. V tomto teoreticko-poznávacím ohledu představuje Solaříkův text autorský ústup. Vzdává se pracné polemiky s řečeným, a namísto toho pohodlně manipuluje s ideologickými obrazy. Přichystal sám sobě past, neboť skončil v náruči postkomunistického diskursu, který houževnatě ideologizuje kdeco tím nejbrutálnějším způsobem.⁴

Angažovanost a/versus umělecká svoboda

Všimnu si nyní dvou protikladných názorů, jež na jedné straně prezentovali Běliček se Svobodovou ve zmíněném článku v A2 a na straně druhé Jaromír Typlt – jednak v rozhovoru „*Literatura je pro mě pohybem na tom nejosobnějším území*“ (*Deník Referendum*, 9. 7. 2013), jednak v hutné poznámce na svém blogu („*O tom, co potírají kritici*“, www.typlt.cz, 20. 9. 2013).

Široce pojatý pojem ideologie slouží Běličkovi a Svobodové k tomu, aby napadli iluzi básníkovu, respektive kritikova „vlastního názoru“, tj. hlediska vyvázaného z působnosti sociálních procesů. Tento skepticismus, napadající fetiš autentičnosti, vypadá nadějně – diskurzy (včetně literárně uměleckého) je nutno vnímat vždy podezřívavě, praktikují se ve stínu ideologií. Otázkou nicméně zůstává, zda přílišné rozšíření pojmu ideologie nezakládá past tautologie.

Je-li ideologie všudypřítomná, jak ji identifikovat jakožto ideologii?⁵ V panideologickém vesmíru zaniká rozdíl mezi ideologií a teorií, předsudky a kritikou, dogmatem a hodnotou. Běliček a Svobodová vnímají potřebu zespolečenštění literatury jako úkol spisovatele, jenž je svázán zastřešující ideou, cílem, společenským směřováním. Přijmeme na chvíli tento teleologický model (jakkoli ho pokládám za problematický).

Co by se stalo, kdybychom – hypoteticky – do jeho půdorysu dosadily slova jako „globální kapitál“ nebo „svobodný trh“? Odpovídala by služba spisovatele těmto zastřešujícím idejím koncepci, o níž Běliček se Svobodovou

4 Stejně Solařík postupuje také v následujícím článku „Návod a kouzlo. Ke sporům o úkolování tvorby“ (*Britské listy*, 27. 9. 2013), který reaguje na stať Adama Borziče „Slovo a svět“ (*Britské listy*, 25. 9. 2013). Je to metoda vytrhávání citátů, jež má dokázat onu hrozbu sociokulturního regresu, ovšem ve skutečnosti jen dokazuje autorovu neochotu vnímat původní historické souvislosti citovaných míst.

5 Když jsem psal tuto pasáž textu, nevyšel ještě článek Onřeje Slačálka „Zachraňte literaturu, jde si pro ni Stalin!“ (*A2larm*, 27. 9. 2013), kde na úskali rozšíření pojmu ideologie rovněž upozorňuje. Zajímavý pokus o vymezení pojmu ideologie před časem podnikl rakouský teoretik, pražský rodák Peter V. Zima v knize *Ideologie und Theorie. Eine Diskurskritik* (Tübingen, Francke Verlag 1989).

hovoří? Souhlasili by s ní jako se zespolečenštěním literatury, nebo by takový autorský postoj hodnotově odmítli?

Jinak řečeno, nevrací se nám tudy předtím „neviditelná“ ideologie ve své konkrétní, velmi zřetelné podobě – že totiž Bělíček a Svobodová akceptují jen takové hledisko, jež zahrnuje ideu emancipace, sociálního vzestupu atd.?

Pak ale jde skutečně o ideologizaci literatury v užším smyslu, předchozí rozšíření pojmu ideologie příliš nepomohlo.

A mění se rázem i úloha kritiky. Ta se stává prostorem pojmového upevňování a potvrzování vazeb mezi literaturou a světem. Tudíž přestává být kritikou a scvrkává se v proklamaci a suché programářství.

Obrat spisovatele ke společnosti rezolutně odmítá Jaromír Typlt. Tvorba je pro něj osobní zkušeností, prvotně vycházející z hranice mezi snem a bděním a následně vyzápasená mezi intuicí a racionálním výběrem. Je pochopitelné, že takové pojetí i prožívání tvorby se musí s koncepcí Bělíčka a Svobodové střetnout.

Střetává se tu však jedna jednostrannost s jednostranností jinou. V blogovém záznamu se Typlt dovolává stati Romana Jakobsona „*Co je poezie?*“, kde je řeč o autonomnosti estetické funkce. A svou poznámku končí zvoláním: „*Básník si v každé době dělá, co chce.*“ Naivita této věty není o nic menší než naivita článku Bělíčka a Svobodové.

Už zběžné studium dějin literatury nás totiž nutně vede ke znepokojivému tázání, proč si básníci v různých dobách právě nedělali, co chtěli. Dějiny dokládají, jak byli autoři různých věků vázáni různými nadosobními normami a hodnotovými systémy (na švu přijímání nebo odmítání) – přičemž stále jasněji se ukazuje, že oddělovat estetické a společenské by bylo jen iluzí.

Proti formalisticky vyhraněnému Jakobsonovi lze citovat Mukařovského, který estetickou funkci a hodnotu chápe právě jako skutečnost společenskou. Ani sebeuzavřenější autorské gesto se neodehrává bez vztahu ke společnosti.

Tvorba není autochtonním pohybem. Typlt se dovolává autonomnosti, aniž by se vůbec pídil po tom, odkud se vzala, a není-li společenskou konstrukcí, která podléhá historickým změnám. Mluvíme-li o autonomii literatury, mluvíme vždy a nevyhnutelně o společnosti.

Vidíme tedy, jak se obě stanoviska zevnitř rozkládají; jak v nich klíčí a rostou rozpory. Zároveň však v nich lze zahlédnout pravdivé momenty. Bělíček a Svobodová odhalují literaturu jako společenský proces, a tím přispívají ke kritice představy autonomie jako transcendentální (ahistorické) kategorie. Na straně druhé Typlt zvýznamněním role intuice a snu v tvorbě vzdoruje redukci umění na pojem, který by živé umění, jedinečné literární dílo, umístil do mramorového chrámu idejí.

Obrácení perspektivy

Za určující hledisko se v aktuálních debatách jaksi automaticky bere pól produkce textu, čili hledisko autorské. To však, jak jsme viděli, vždy končí u metafyzických rozporů. Hrozí dominance pojmového a potlačení ironických ambivalencí (humoru!) či mnohoznačnosti.

Vzpomeňme si však na úvodní metaforu protinožce a obraťme toto hledisko z hlavy na nohy. Podle mého názoru je třeba zohlednit ještě další perspektivu,

kteřá by dosavadní jednostrannosti pomohla překonat. Je to perspektiva textu a jeho čtenářské recepce.

Z perspektivy textu a jeho historicky proměnlivého, vždy kontextuálně zakotveného čtení je vcelku jedno, s jakým záměrem autor k textu přistupoval – autorskou intenci v úplnosti zrekonstruovat nelze, a dokonce platí, že čím víc text záměr přerůstá, tím je významově bohatší, interpretačně otevřenější.

Dostojevský prý začal psát *Běsy* jako politický pamflet. Vytvořil však geniální text, který původní ideu přesáhl: netýká se zdaleka pouze politiky, ale zasahuje do nejhlubších rovin existenciální zkušenosti, v níž politické tvoří jeden z aspektů. V tom má Typlť pravdu, když v tvorbě zdůrazňuje nezastupitelnou roli snu, intuice nebo – dodejme – prvku nevypočitatelnosti, prostě inspirující náhody.

Z hlediska recepce rovněž ztrácí význam absolutizovaná opozice mezi autonomií a (politickou) angažovaností. Abychom se vrátili k příkladu, který uvádí Bruno Solařík. Texty Achmatovové nebo Mandelštama mohly v dobovém kontextu prosyceném politizací působit „angažovaně“ právě svou nepolitičností. Jejich estetická čistota uprostřed světa zpotvořeného jazyka a byzantinských ikon sovětských funkcionářů mohla znamenat (a také znamenala) určitý postoj.

Prizmatem dějinně proměnlivého čtení neznamená „angažovanost“ autorské usměrňování textu, není něčím esenciálním, co buď je, nebo není.

Představuje možnost, která vyrůstá ze situace textu a jeho vnímání v čase. To, že pojem angažovanosti uzavírám do uvozovek, je záměrné.

Chci tím vyznačit jeho problematičnost a též jeho nestálost. Z roviny autorského postoje se přechyluje do roviny textu a čtenářské aktivity. Mohl bych proto hovořit spíše o účinku, který nezůstává omezen jen na sféru estetická a který může být výraznou politickou hodnotou.

Ta se v dějinách recepce textu vynořuje i pohasíná. Cožpak nevybízela situace reálného socialismu k tomu, aby některé výsostně umělecké texty byly čteny jako politické alegorie? Důrazem na hledisko recepce uniká mé pojetí abstraktnímu esencialismu tím, že počítá s pohledem jedinečného čtenáře.

Je bezesporu necitlivé vybírat či hodnotit literární texty podle autorského postoje (neblaze známého světonázoru) nebo nepolapitelného záměru, podle jejich „politické orientace“ a podobně.

Žádná vnější kritéria neuplatňuji a uplatňovat nehodlám. Napadám polaritu autonomie a heteronomie tím, že kladu důraz na neuzavřenost kontextu, jeho dynamičnost, protože kontext nelze násilně omezovat; pak se stává tuhým rámcem, na jehož území je každé čtení manipulativní.⁶

Otevřenost literatury vůči světu nevidím jako autorský „úkol“, nýbrž jako nečekaná sousedství, protože svět je nečekaný – stýká se v něm umění s politikou, estetické s psychologickým, pojmy s nepojmenovatelným, člověk se společností.

Literaturu našťestí nedokážeme beze zbytku prosvětlit teoretickými pojmy, natož ideologickým úkolováním nebo neméně ideologickou absolutizací

⁶ Jako příklad této manipulativnosti zmiňuji Typlťovy citáty a parafráze André Bretona, v nichž je dokonale potlačen jeden historicko-politický detail: že totiž Breton byl členem Francouzské komunistické strany.

autorského pohledu (jakýmsi „autorským fundamentalismem“).

Nelze ji ani spolehlivě vysunout mimo společensko-historický horizont. Autor netvoří z „ničeho“ ani jen „ze sebe“. Literární už je společenské – v první řadě tím, že její společnost jakožto literární vůbec vymezuje, přičemž do procesu tohoto vymezování je neodmyslitelně vepsána nezadržitelnost historické chvíle.

Vzdorná literatura všechny spleťté diskuse o ideologii, angažovanosti, svobodě či sociohistorických regresech jistě ve zdraví přežije. Zůstává určitá i záhadná, časová i nadčasová. Člověk a svět jsou její součástí a ona sama je součástí člověka i světa.

02. 10. 2013

<http://denikreferendum.cz/clanek/16518-spory-o-hledisko-aneb-diskuse-ktera-stoji-na-hlave>

Jaromír Typlt

Vyznání prostáčkovo

Tak už ze mě zase někdo veřejně dělá prostáčka, a přitom nemá možná ani nejmenší tušení o tom, jaké jsou doopravdy moje postoje.

"Typlt se dovolává autonomnosti, aniž by se vůbec pídil po tom, odkud se vzala, a není-li společenskou konstrukcí, která podléhá historickým změnám." (Roman Kanda, *Spory o hledisko...*)

Oni ve mně ti teoretici vidí natolik politováníhodné myšlenkové nedochůdce, že mají potřebu mi dokonce opakovat svoji mantru *"ani sebeuzavřenější autorské gesto se neodehrává bez vztahu ke společnosti"*.

Jen jim nějak uniklo, že právě tohle celou dobu říkám. Že moje zdánlivě uzavřené autorské gesto je pro mě právě tady a teď tím nejpřiléhavějším druhem odpovědi na to, co mě ze všech stran obklopuje. Je to moje osobní sázka, kterou jsem zvolil i s vědomím pravděpodobné prohry.

Chápu myslím docela dobře, že někomu ona zlopověstná "autonomie" může připadat jako zaslepující matrix, "společenská konstrukce", těsný chlívěk, do kterého se umělec ve své svaté prostotě nechal ostatními uzavřít.

Nezbavím se ovšem podezření, že ti, kdo dnes mají potřebu "autonomii" tak kriticky demaskovat, nás ve skutečnosti chtějí zavést do ještě mnohem těsnějšího chlívka, mnohem zoufalejší "společenské konstrukce". Nabízejí zatím jen vzdušné zámky, ale už teď se mi do nich vůbec nechce lézt.

Jsou tak současní a chytří, že proti nim přece jenom radši zůstanu zaostalý.

www.typlt.cz
7. 10. 2013

Jan Štolba

Obojek na krku krásně škrtí

Máme rádi zmatení pojmů. Komunismus, kapitalismus, levice, pravice, ideologie, ideje, individualismus, angažovanost, zájem o svět... Pojmy, které si v dané chvíli každý naplní svou představou - a horempádem do boje. Takzvaní antikomunisté pak posílají do pekel „komunismus“, jež však spatřují v minulém autoritářském, policejním, represivním a dirigistickém režimu. Za kapitalismus se zas často automaticky považuje bodrá idylka jako z prvorepublikového filmu: kapitalista co rozšafný hospodář a zodpovědný vlastník. Vize na hony vzdálená globálnímu kasinovému kapitalismu dneška. V nastalém předvolebním hrdlení si nikdo není jist, zda levice nakonec nepodlehne týmž svodům, jež zdiskreditovaly pravici. Když se neshodneme ani na tom, zda totalita byla vůbec totalita, není divu, že máme potíže přijít na to, co je vlastně umělcovo pravé angažmá.

Vágnost pojmů je ovšem přímo úměrná zatvrzelosti debatujících. Amébovitostí pojmů prosvítá latentní společenské napětí a hysterie, připravené vyhrknout skulinami na povrch. Evě Klíčové v glose Kritéria lyrického věku (Host č. 6/2013) stačily dva články v literárních časopisech, aby z nich jízlivě dovodila regres dnešní kulturní levice do kunderovského „lyrického věku“ (přitom s jejími výtkami k tem článkům se dá snadno souhlasit). Odpovědi jí byla tentokrát již rozsáhlá „zásadní“ stať Jana Bělíčka a Marty Svobodové Ideologie a literatura (A2 č. 17/9013), na niž navázala lavina rovněž obsáhlých reakcí (Bruno Solařík, Adam Borzič, Karel Dolejší v internetových Britských listech). Když pak Borzič mluvil o lásce, Dolejší mu hned předhodil kněžourství... Vypadá to, že chceme-li se poštěkat (myšlen Dolejší), jsou tu hned pojmy ruče nachystané k všelikému zohýbání. Vždyť obojek na krku tak krásně škrtí... Nakonec vše pomohl hasit Ondřej Slačálek, jenž rozumně upozornil na proměněný kontext a zbytečnou demonizaci, s níž antibělíčkovci hned s vervou začali (Zachraňte literaturu. Jde si pro ni Stalin!, A21arm 27. 9. 2013). Jestli mi nakonec něco na této literární debatě přijde jako opravdový „přežitek“, tak je to rozdělení na nesmiřitelné ideové tábory. Jestli se přes něco přenést nějakou novou, dosud nevídanou „ideologií“, tak prosím přes tuto zákopovitost. Já rozumím Klíčové prvotnímu impulsu ohradit se vůči Vaničkově neurvalosti (o té níže) a vůči Švihlíkové představě, že by občané měli sami rozhodovat o tom, do jakých uměleckých děl poputují daňové prostředky (to by to dopadlo - gottland, kam dohlédneš). Rozumím ale i impulsu za článkem Bělíčka a Svobodové. Pochopím, že se chtějí dobrat nové, proměněné vazby mezi literaturou a společenským děním, chápu, že se ptají po zájmu umělce o vnější svět. „Nezájem veřejnosti o literaturu je podle nás především výsledkem nezájmu spisovatelů o společnost“ - když tohle napíšeš, chce se mi přitakat. Také jsem se nad mnoha básnickými sbírkami z nové doby ptal, kde je tu nějaký průhled do zkušenosti, žité reality, neřkuli do jejího sociálního rozměru? A čekat kus přímočaré milosti či účasti, pozvedající člověka a svět výš, bylo by už asi moc? Zacyklení do verbalistického, „uměleckostředného“ pojetí tvorby bude sotvakoho zajímat.

Nevím ovšem, proč se dnešní kulturní levice (?) nevyhne silové rétorice a představám ukotveným ve vyprázdněných pojmech, asociujících minulé

režim. Ani trochu nemám potřebu díla, jež se mi zdají prázdná či sebestředná, hned „vymýtit“; naopak Bělíček se Svobodovou tento dirigistický výraz s chutí použijí, byť snad provokativně či v posunutém kontextu. Není těžké vytušit, že podobná díla se v očích čtenářstva přirozeně „vymýtí“ sama; nemají co nabídnout. Něco se mezi tvorbou a její recepcí podstatně rozpojilo a je záhodno to zkoumat, lze si však vystačit s pojmy, které se v minulosti fatálně pokazily?

Mnohé by bylo jinak, kdyby aktéři debaty museli být konkrétnější. To by teprve byla mela. Něco naznačuje Vaníčkova recenze sbírky *À la thèse* Romana Ropse (A2 č. 10/2013), od níž se debata částečně odvinula. Problém Jakuba Vaníčka je, že mu hned ze všeho vychází pamflet. Místo toho, aby Ropsovu sbírku, jež ho uvedla v nadšení, patřičně rozebral, hned se začne navážet do ostatních. Simona Martínková-Racková prý „ať si vzdychá“. Petra Krále a Karla Sýse dnes radno již jen házet do jednoho pytle (není nad to zahustit pamflet trochou osobní animozity!). Nejjedovatěji si však Vaníček uplivil nad básníkem Martinem Stöhrem: „Takový Martin Stöhr už může věru jen (...) žvanit o marmeládové krvi a nerozumět ničemu z toho, co se děje pod okny jeho bytu...“ Vaníček dal přednost svému škrticímu obojku. Kdyby se místo toho trochu uklidnil, mohl by si všimnout, že i ve Stöhrově sbírce je vedle pierotovských výhledů z „oken vzpomínek“ také dost jemného porozumění každodenní privátní realitě, civilně plynoucímu osobnímu času. Už to stačí, v jakémkoli kontextu. O třídním boji se u Stöhra nedočteme, ale to není povinnost. Že Stöhr volí jiná témata a jiné výrazivo, neznamená, že rozumí světu méně než hlučně „angažovaný“ pokřik. Toto je jeho naturel, zas jeho angažmá; i křehčí Stöhr může docela dobře žít vedle politických veršů, které si to chtějí rozdat s realitou pěstmi. Namísto je respekt, ne hulvátství skryté pod rouškou ideové údernosti.

Nedávno jsem se vrátil ke svým oblíbeným básníkům objektivistům, Louisi Zukofskému, George Oppenovi, Charlesi Resnikoffovi. Všichni levicově, ba komunisticky orientovaní, sociálně a dějinně citliví, avšak zároveň bychom je mohli přiřadit i ke sverepým individualistům, již by si nedali nic umělecky naordinovat. Jejich umění konstituovala jejich osobnost, nikoli vnější osnovy. Resnikoff, syn newyorského židovského kloboučníka, psal v době krize, ale i později básně podivuhodně prostého, přitom až zázračného vyznění. Plné sociální empatie, jež ale vždy přirozeně přetéká směrem k existenciální vnímavosti (Vaníček by to možná označil za „prohranou bitvu“). Sociální motiv by sám o sobě nebyl úplný, kdyby jím automaticky neprochvívala vnímavost k „bídě“ člověka jako takového. Člověk, jenž omdlel ve frontě na žebráckou podporu; lidé, co nemají kam jít, se jen hřejí nad knihou v teplé knihovně, aniž by otočili stránku. Resnikoffovy básně se svým „zenovým“ ustrnutím kupodivu blíží našemu básníku zcela nepolitickému, neplakátovitému a nekřiklavému, naopak provždy „marginálnímu“ – Hermoru Liliovi...

Zájem o svět, jenž se neškrtí v angažovaném obojku, halasně se nevnučuje, ale potichu se nabízí.

**Autor je básník, literární kritik a hudebník
A2 21/2013, 9. 10. 2013**

Editorial *Tvaru* 17–2013, 17. 10. 2013

Adam Borzič, str. 2

(...) Od tahů perem či klapotu klávesnice se přesuňme na literární bojiště. Již nějakou dobu probíhá na různých internetových fórech diskuse o vztahu literatury a ideologie, která je pokračováním sporů o angažovanost. Do této debaty se zapojili i někteří z nás redaktorů *Tvaru*. Své vlastní příspěvky jsme se nakonec rozhodli v našem periodiku nepublikovat především proto, aby nedošlo k mýlce, že se jedná o stanoviska celé redakce. *Tvar* není ideovým monolitem, nýbrž otevřenou arénou, proto jsme se raději obrátili na dva pomyslné „představitel“ této diskuse: kritika Karla Pioreckého a básníka Bruna Solaříka, aby nám ze své perspektivy dosavadní debatu shrnuli. Výběr není náhodný, protože spor se částečně vede i po trajektorii vztahu teorie a praxe psaní. Vždy znovu si při tomto typu debat vzpomenu na slavný Hegelův paradox, že tragédií lidských dějin není boj pravdy se lží, ale boj jedné pravdy proti druhé. Propadla česká literatura xenofobii a obává se všech „vnějších“ podnětů? – ptá se Piorecký, nejde jakékoliv úkolování autorů proti smyslu tvůrčího aktu? – jak se domnívá Solařík.

Jsem rád, že politické barvy tohoto sporu začínají blednout a diskuse se přesouvá do literární roviny. Zcela souzním s Janem Štolbou, který v posledním čísle A2 napsal, že skutečným „přežitkem“ této debaty jsou nesmiřitelné zákopy mezi jednotlivými názorovými proudy. (...)

Redakce *Tvaru*, str. 14

Nynější etapu diskusí o literatuře, ideologii a angažovanosti zahájil článek kritičky a redaktorky časopisu *Host* Evy Klíčové „Kritéria lyrického věku“ (*Host* č. 6/2013), v němž se negativně vymezila vůči kulturní levici a koncepcím periodik A2 a *Tvar*; přirovnala je k 50. letům. Proti Klíčové se ohradili Roman Kanda textem „Čeho se bojí Eva Klíčová?“ (*iTvar.cz*) a František Dryje „Čtyři způsoby, jak nerozuměti literatuře“ (*tamtež*). Bouřlivou diskusí následně vyvolal článek Jana Bělíčka a Marty Svobodové „Ideologie a literatura“ (A2 č. 17/2013), v němž oba obhajovali koncepci angažované tvorby jakožto autorského zajmu o vnější svět. Básník Bruno Solařík nejprve v diskusním příspěvku „Starost o celek lidstva“ (A2 č. 17/2013), poté v článku „K hledisku v umění“ (*Britské listy* 20. 9. 2013) odmítl pojetí autorů A2 jako nucené úkolování umělce, tedy násilné omezování jeho tvůrčí svobody. Šéfredaktor *Tvaru* Adam Borzič („Slovo a svět: ke sporu o literaturu a ideologii“, *Britské listy* 25. 9. 2013) se angažované rétoriky zastal coby menšinového, subverzivního postoje a odmítl historické paralely s 50. a 70. lety, s nimiž operovala Klíčová i Solařík. V následné reakci B. Solařík „Navod a kouzlo. Ke sporům o ukolování tvorby“ (*Britské listy* 27. 9. 2013) zopakoval své argumenty. Články Ondřeje Slačálka a Romana Kandy se diskuse rozšířila na další publikační platformy. O. Slačálek („Zachraňte literaturu, jde si pro ni Stalin!“; *A2larm* 27. 9. 2013) sice podrobil částečné kritice i stanovisko Bělíčka a Svobodové, především však zdůraznil nesamozřejmou hodnotu svobody nikoli tvorby, nýbrž

svobody (kritického) čtení abmyšlení kolektivity. B. Solařík ve své opětovné reakci („Na milost a nemilost. K textu Ondřeje Sláčka „Zachraňte literaturu, jde si pro ni Stalin!““, *Britské listy* 1. 10. 2013) odmítl údajně úkolování umělce jako nakročení k totalitarismu. R. Kanda v úvaze „Spory o hledisko aneb diskuse, která stojí na hlavě“ (<http://denikreferendum.cz/clanek/16518-spory-ohledisko-aneb-diskuse-ktera-stoji-na-hlave>) podrobil kritice jak stanoviska Bělíčka a Svobodové, tak názory absolutizující autorské hledisko svobodné tvorby a předložil řešení v podobě „obrácení perspektivy“ z pólu produkce na pól recepce, v němž „angažovanost“ vyrůstá z historicky zakotvené situace čtení. V tomto čísle *Tvaru* otiskujeme nové texty Karla Pioreckého a Bruna Solaříka (...).

Tvar 17–2013, 17. 10. 2013

Karel Piorecký

O diskusi, které se nechce spát

Článek Evy Klíčové „Kritéria lyrického věku“ (Host 6/2013) probudil už pomalu usínající debatu o literatuře a její politické a sociálně kritické angažovanosti k až překvapivě živelné aktivitě. Přitom šlo o relativně bezvýznamnou glosu postavenou na dvou náhodných příkladech a autorčině dojmu, že „*připomínají sekyrnická padesátá léta*“ a že se vrací nebezpečná ideologizace literatury. Tato debata má slabý spánek. Stačí málo a probouzí se uprostřed snu. A trvá to už více než deset let. Tento fakt sám o sobě je pozoruhodný a svědčí o tom, že se současnou českou literární kulturou není něco v pořádku. Nevyřešená otázka vztahu literatury a politiky na ni působí jako trauma.

Duch do pasti vedoucí

Devadesátá léta 20. století česká literatura prožila v duchu pochopitelné a programové apolitičnosti. Paradigmatickými se tehdy staly názory Jiřího Kratochvila, který např. ve stati „Česká literatura a politika“ v roce 1993 tvrdil, že „*není nic navzájem si vzdálenějšího než politika a literatura, a tyto dva prostory se dotýkají jen proto, aby literatura byla snad obranou individuální svobody před jakoukoliv politickou manipulací a snad obranou duše před jakýmkoliv inovativním kolektivním duchem*“ (Tvar č. 27–28/1993). Kratochvil přitom vycházel z předpokladu, který se nutně ukázal jako mylný, a sice že Listopadem končí dlouhé období mající počátek v národním obrození, během něhož česká literatura „*šla ruku v ruce s politikou*“, a že je překonáno díky mladým básníkům, zejména pak Jaromíru F. Typltovi. Je poněkud absurdní představa, že česká literatura žila dvě stě let v nepřírozené vazbě s politikou, z níž ji vysvobodí až devadesátá léta. I kdyby s onou nepřírozeností měl Kratochvil pravdu, už dávno během oněch dlouhých dvou set let by se relace literatura–politika stala součástí identity české literatury, totiž součástí její přirozenosti. Je ovšem naopak zcela přirozené, že se literární diskurs dostává do kontaktu či konfliktu s jinými typy veřejných diskursů, včetně toho politického. Proklamovaná „autonomie“ literatury (jejíž význam by spíše vystihovalo slovo *separace*) by přicházela v úvahu pouze u textů, které neopustí zdi spisovatelova bytu – u textů zveřejněných je vazba k mimoliterárním kontextům a skutečností daností, ať už s ní autoři vědomě pracují, nebo ji popírají. Devadesátá léta byla z toho hlediska anomálií, pro kterou bychom v dějinách literatury hledali těžko období. Kratochvilovský koncept apolitické literatury byl de facto sebeklamem, který českou literaturu přivedl – slovy Miroslava Balaštíka – do *pasti estetismu* (Dokořán č. 22/2002).

Politická profilace literárních časopisů

Na přelomu tisíciletí se začaly objevovat pokusy o posílení kontaktu literatury se společenskou a politickou realitou. Za první z těchto pokusů lze označit proměnu *Literárních novin* po nástupu Jakuba Patočky v roce 1999 do čela jejich redakce. Ta, jak je dobře známo, neproběhla právě šťastně. *Literárky* pod Patočkovým vedením ztratily své literární zaměření a staly se především publikační platformou politických komentátorů. Pro většinu

aktérů literárního života byla nepřijatelná především jednoznačně stranická profilace listu.

Po rozkolu v redakci *Literárek* značná část redaktorů přešla v roce 2005 do nově vzniklého týdeníku A2, který se hned v editorialech prvního čísla rovněž přihlásil k záměru navázat kontakt mezi literaturou a politikou, byť v poněkud odlišné podobě: „*Myslíme si, že nahlížet společenské a politické dění prizmatem kultury může být nejen užitečné, ale i zábavné. Současná kultura je v pohybu, je otevřená světu, nedá se uzavřít do specializovaných zásuvek (grantových, oborových, publicistických, národních). Není bezzubá. Nutí člověka být ve střehu, v omylech si tvořit názory a kritéria, být vášnivě pro či proti. Pro tento pohyb chceme mít vhodné místo, třeba týdeník A2.*“

Když v roce 2009 převzala vydávání *Literárních novin* společnost Litmedia a šéfredaktorem se stal Zbyněk Fiala, přišlo další programové přihlášení se ke kontaktu literárního periodika a politiky: „*Chceme jít hlouběji do parlamentních diskusí. [...] Nepochybujeme o tom, že [...] Literárky budou znovu významnou veřejnou tribunou a nepominutelným čtením pro každého, kdo chce se zorientovat v našem chaotickém světě a něčeho reálně dosáhnout.*“ (*Literární noviny* č. 21/2009)

Před deseti lety jako dnes

Kontakt literatury a politiky se ale neobjevoval během nultých let nového tisíciletí pouze v podobě programových textů literárních periodik. Průběžně se spolupodílel i na utváření jejich obsahu. Už v roce 2003 otiskl *Host* titulek „Současné angažované básně“ a pod ním úvodní slova Martina Stöhra: „*Sledujete-li debaty kolem současné poetické tvorby, jistě vám neunikla jedna z otázek, které se periodicky vynořují. Je dnes poezie už jen kultivované pěstovaným autismem, nebo má stále co říci k záležitostem takzvané veřejný?*“ (*Host* č. 6/2003)

Rovněž v ročníku 2003 *Host* otiskl rozsáhlou anketu, v níž 42 českých literátů odpovědělo na otázku „*Jak se v posledních třinácti letech změnilo postavení a funkce literatury?*“. Odpovědi byly pochopitelně značně rozdílné, přesto však kritické hodnocení záměrného odstrižení literatury od politiky se v odpovědích objevilo relativně často. Vladimír Justl kromě jiného napsal: „*Po Listopadu 1989 nabyli mnozí tvůrci a komentátoři literatury přesvědčení, že literatura (a umění vůbec) nemusí, a vlastně ani nemůže plnit takzvané zástupné úlohy. Jenže literatura měla vždy (tu viditelněji, tu skrytěji) také zástupné funkce. Bojovala za jazyk, národnost, občanskou rovnost, právní řád, sociální spravedlnost...*“ (*Host* č. 8/2003) Na nenormální potlačení mimoestetických funkcí literatury upozornil i Antonín J. Liehm: „*Tok řek se obrátil, moře teče do Vltavy, podzemní prameny zmizely, slova o svědomí národa znějí směšně, starost tvůrců literatury o jazyk mimo literaturu je pryč... A my si to ještě pochvalujeme, nevede se o to žádná pře.*“ (tamtéž) Po obnově kontaktu, či spíše konfliktu literatury a politiky volaly osobnosti, které by těžko kdo mohl obvinít z nostalgie po starých pořádcích, např. Martin Machovec: „*Tak jako svět politiky nutně potřebuje získávat zpětnou vazbu od světa umění a literatury, tak zcela nutně se umění a literatura nesmí spokojit s rolí »čistého umění« a musí se »plést« do politiky, nemá-li zajít na úbytě.*“ (*Host* č. 6/2003)

Pochopitelně se v této anketě ozývaly i hlasy velebící odklon literatury od společenských funkcí. Za všechny uvedu výroky Jana Štolby: „*Myslím, že literatura přes noc ztratila punc národního, morálního, společensko-kulturního či jakého ještě arbitra a že je to dobře. Její funkce byla s odpuštěním »zprivatizována«: je dnes soukromou instancí, volně se nabízející různostem osobního vkusu.*“ (Host č. 8/2003) Už před deseti lety nemohla nezaznít slova o ideologii a literatuře, např. od Milana Uhdeho lakujícího tehdy skutečnost poněkud narůžovo: „*Dnešní režim je ideologicky neutrální, nemá cenzuru a vydávat, přesněji řečeno šířit svá díla smí každý.*“ (Host č. 6/2003)

Anketu uzavřel Lubomír Machala esejem „Obnovení svéprávnosti“ (Host č. 10/2004), v němž došel – jak dnes vidíme – k poněkud předčasnému závěru že „*polistopadový vývoj nakonec potvrdil, že literatura byla, je a bude politikum (ovšemže: mimo jiné). A že si nedá nic předepisovat. Ani od samotných spisovatelů.*“

Slovo „angažovanost“ se na obálce *Hosta* ocitlo opět v sedmém čísle ročníku 2008, které z tohoto pojmu udělalo hlavní své téma. Motivací ke vzniku tohoto tematického čísla byla otázka „Patří politika do literatury?“, kterou (nejen) redakce *Hosta* už delší dobu pociťovala jako naléhavou. Miloš Urban na ni v úvodním textu čísla odpověděl jednoznačně: „*Ano, ale jen málokdo zvládne obojí spojit tak, aby ani jedna složka nezastínila druhou nebo neztratila na přesvědčivosti.*“ (Host č. 7/2008) Eva Kantůrková stejně rozhodně v hlavním rozhovoru čísla konstatovala, že „*politika a román se vylučují*“. Ostatně i anketa ve zmiňovaném čísle *Hosta* vyzněla rozpačitě a rozporuplně. „*Slovo »angažovanost« je pro mou generaci mrtvo. Ale další generace je může vzkřísit,*“ poznamenal ve zmíněné anketě Jaroslav Erik Frič a relevance jeho slov se v českém literárním životě brzy potvrdila. Na stránkách *Tvaru* se v témže roce rozvinula debata o angažované poezii, jejímiž hlavními aktéry byli příslušníci oné „další generace“. Tato debata je myslím dosud dobře přítomna v paměti čtenářů *Tvaru*, tak si její rekapitulaci odpustím.

Diskuse ve xenofobní fázi

Napsalo se toho a prodiskutovalo už hodně. Ale bez výsledku. Českou literaturou stále obchází duch devadesátých let, který pod heslem „autonomie literatury“ slibuje ráj a varuje každého, kdo by se byť jen v myšlenkách přiblížil k představě literatury komunikující se společenským děním. Na dikci hojně diskutovaného článku „Ideologie a literatura“ (A2 č. 17/2013) je dobře patrné vědomí autorů, že se svým textem vzápětí dostanou pod spršku nařčení a nadávek – a tak s nadhledem a sebeironií sami sebe označí za „novodobé kádry“ a raději předem přijmou absurdní roli likvidátorů odlišného názoru, aby ji nemuseli posléze vyvracet: „*Strach, že chceme vymýtit »básníky, kteří si píšou pro hrstku sobě podobných«, je oprávněný. Hlásíme se totiž, zcela individuálně, o svá práva – tentokrát nikoli jen kritiků či teoretiků, ale především o práva čtenářů.*“ Tato slova ovšem rozrušila např. Jaromíra Týpila natolik, že na Facebooku zvolal: „*Strašná věta. Lágrý z ní jen čiší.*“ (Vulgarizace této diskuse jde myslím do značné míry na vrub její facebookové odnože, kde se to jen hemží ještě mnohem hrubšími výrazy a iracionálnějšími výroky.)

Bouřlivé reakce vyvolal článek Bělíčka a Svobodové, domnívám se, také proto, že je skvěle napsaný a argumentačně silný. Proti promyšlené argumentaci nebyla postavena promyšlená protiargumentace – autoři začali být naopak chytáni za slovo a vytržené části jejich vět kladeny vedle stejně účelově vytržených vět ze „statí klasiků marxismu-leninismu“. Jako by se tím mohlo cokoli doložit. Dokládá se tím jediné – a sice skutečnost, že někteří aktéři současného literárního života trpí fobií z jakékoli formy levicového uvažování o společnosti a kultuře, resp. ze všeho, co by ji mohlo připomínat. Jakmile zahlédnou podobnost s rétorikou dob minulých, uchýlí se ke xenofobním výpadům např. proti domnělému „neobolševizačnímu kádrování“ (jak to učinil Karel Dolejší v *Britský listech* 25. 9.). V oblasti současného výtvarného umění či divadla jsou takovéto postoje naprosto nepředstavitelné.

Pokřikování tohoto typu by bylo pouze komické, kdyby se neodehrávalo ve společenském kontextu silícího neonacismu a fašizace i tzv. spořádaných občanů. Obráncům literatury proti levicovému nebezpečí možná uniklo, že někteří aktéři probíhající diskuse o literatuře a ideologii jsou už delší dobu v hledáčku extrémní pravice a figurují na seznamu „Hnusáků a úchylů“, případně „Xenofilů“ či „Neomarxistů“ na webu www.white-media.info. Doporučuji všem zastáncům apolitičnosti či autonomie literatury, aby si tento web důkladně pročtli a přehodnotili svůj pocit ohrožení ze zaručeně „neobolševických“ textů Adama Borziče, Ondřeje Slačálka a dalších. Řadit se ke stoupencům většinového názoru, který více než dvacet let dominuje české literární kultuře, a při konfrontaci s odlišným názorem si stěžovat na ohrožení, je přinejmenším trapné v porovnání s reálným ohrožením některých stoupenců menšinového názoru. Je rovněž poněkud zarážející, že našim literárním antikomunistům zřejmě nevádí každý týden vycházející a otevřeně komunistický literární časopis *Obrysy-Kmen*, nevádí jim ani, že *Literární noviny* vlastní bývalý agent StB, nevádí jim, že jiný někdejší komunistický agent byl po roce 2009 jejich šéfredaktorem. Ono totiž v jádru nejde o politické postoje a ideje, které by snad neměly do literatury vstupovat, ale o averzi vůči jakékoli alternativní vizi literatury.

Za literaturu stále stejnou

Článek Jana Bělíčka a Marty Svobodové vadí především proto, že přesvědčivě ukázal *jinou* představu o literatuře (čehož autoři *Obrysu-Kmene* nejsou schopni). Proto vadí i Buddeusův plán vnést do českého prostředí literární konceptualismus (pokus o jeho zesměšnění si neodpustil Petr Král 9. 9. na webu Martina Reinera).⁷ O digitální poezii se pro jistotu v Čechách ani nikdo nepokouší. Česká literatura trpí strachem z jiného. Trpí xenofobií. Ideálem zůstává model apolitické autonomní literatury tematizující pouze samu sebe a úzkostlivě se bránící jakýmkoli experimentům a nejistotám. Vše ostatní (dokonce i bytostně vnějšková „teorie“) je nebezpečné a nežádoucí a vůči „normálnímu“ většinovému pojetí literatury nepřizpůsobivé. Nejsnazším prostředkem, jak nepřizpůsobivé přizpůsobit, je potom popření samotné možnosti teoretického uvažování o budoucích podobách literatury s odkazem na to, že „chtít a požadovat po básníkovi a poezii vůbec cokoli“ je

⁷ <http://www.martinreiner.cz/457-petr-kral>

nakročením k totalitarismu, jak jednoznačně napsal Bruno Solařík ve své stati „Na milost a nemilost“ (*Britské listy* 1. 10.). „*Tohle je v zásadě válka teoretiků proti poezii*,“ vyjádřil se v souladu se Solaříkovým postojem Jaromír Typlt na svém facebookovém profilu 20. 9.

Zastánci separace literatury v literárním sporu používají politické pseudoargumenty a ahistorické paralely. To považuji za nekorektní a nepřijatelné. Literaturu vždy (v demokratických i nedemokratických společnostech) modelovali jak autoři svými literárními texty, tak kritici a teoretici svými úvahami nad nimi. Dělo se to v demokratickém prostředí první republiky, postupovali tak autoři Manifestu české moderny, v 90. letech 20. století to se značným zápalem pro věc činil především Jaromír Typlt atd. Měli bychom být spíše rádi, že stav české literatury ještě někoho natolik zajímá a trápí, že je ochoten dávat jí teoretické podněty a nabízet programní vize. A jsme opět u ducha devadesátých let – Martin Reiner na jejich sklonku prohlásil, že básníci nepotřebují kritiky, protože sami rozumí hodnotě svých textů nejlépe (byť jeho manifest neoklasicismu skýtá jistou naději v nadsázce a sebeironii). Se stejnou logikou po 16 letech odmítají Jaromír Typlt, Bruno Solařík a někteří další teoretizování o literatuře, resp. zlé teoretiky, kteří by jim snad chtěli cosi vnutit.

Jediný, kdo by se měl bát o svůj osud, je sám duch devadesátých let. Už dávno měl odpočívat v literárním nebi. Místo toho nám tu stále straší.

Tvar 17–2013, 17. 10. 2013

<http://www.itvar.cz/cz/2013/17-2013-piorecky-726.html>

Bruno Solařík

Úkolování básníků

Přehled

K poznámce redaktorky revue *Host* Evy Klíčové,⁸ poukazující na náznaky příklonu některých kulturních časopisů k „politické profilaci a drilu“, se kromě redaktora *Tvaru* Romana Kandy⁹ a šéfredaktora *Analogonu* Františka Dryjeho¹⁰ vyslovili též redaktoři *Ádvojky* Jan Bělíček s Martou Svobodovou.¹¹ Náhled Klíčové za sebe dva posledně jmenovaní redaktoři v podstatě potvrdili, když vyslovili zájem vnucovat tvůrcům politickou objednávku dle svých představ:

„Co má být [...] hledáním místa literatury ve výrobě? Takové hledání především předpokládá zastřešující ideu a cíl, k němuž směřuje snažení společnosti. Pokud spisovatel hledá své místo ve výrobě, musí takový cíl nutně mít. Nejen že jej musí mít, ale musí také najít cestu, jak k jeho realizaci přispět. To předpokládá jeho bytostnou starost o celek lidstva, o jeho budoucnost. Musí mít touhu se na tvoření této budoucnosti aktivně podílet. [...] Jedinou cestou je přestat se opájet nabytou tvůrčí svobodou a začít zase pokorně naslouchat ostatním, nesloužit jen sám sobě či hlasu shůry...“ (*Ideologie a literatura*)

Po mé diskusní poznámce na *webu Ádvojky*¹² a následných reakcích publikovaných na webových *Britských listech*, a to mnou,¹³ šéfredaktorem *Tvaru* Adamem Borzičem¹⁴ a redaktorem *Britských listů* Karlem Dolejším,¹⁵ se k věci na *Alarmu Ádvojky* vyjádřil politolog Ondřej Slačálek,¹⁶ který požadoval od umělců tvorbu na dobovou objednávku shodně s Bělíčkem a Svobodovou:

„...literatura dluží společnost a svůj vztah k ní své vlastní svobodě. Neobnoví-li své napojení na zajímavé momenty praxe, které znovu ustavují lidskou kolektivitu (a jednou, možná, i společnost), bude ve svém přesvědčení o vlastní výlučnosti až parodicky podobná všem

8 Klíčová, Eva: Kritéria lyrického věku, *Host* 6/2013.

9 Kanda, Roman: Čeho se bojí Eva Klíčová, www.itvar.cz, 2013

10 Dryje, František: Čtyři způsoby, jak nerozumět literatuře, <http://www.itvar.cz/cz/2013/2013-dryje-705.html>

11 Bělíček, Jan – Svobodová, Marta: Ideologie a literatura, <http://www.advojka.cz/archiv/2013/17/ideologie-a-literatura>

12 Solařík, Bruno: Starost o celek lidstva, http://www.advojka.cz/diskuse/_38894/ideologie-a-literatura-c-172013/starost-o-celek-lidstva_100673

13 Solařík, Bruno: K hledisku v umění, <http://www.blisty.cz/art/70181.html>. – Solařík, Bruno: Návod a kouzlo, <http://www.blisty.cz/art/70285.html>

14 Borzič, Adam: Slovo a svět: ke sporu o literaturu a ideologii, <http://www.blisty.cz/art/70250.html#sthash.ogZOcrYz.dpuf> – Borzič, Adam: Odpověď agresivnímu Dolejšimu a omluva B. Solaříkovi a T. Gabriělovi, <http://www.blisty.cz/art/70266.html>

15 Dolejší, Karel: Kecy a teologie, <http://www.blisty.cz/art/70253.html>

16 Slačálek, Ondřej: Zachraňte literaturu. Jde si pro ni Stalin! <http://a2larm.cz/2013/09/zachranite-literaturu-jde-si-pro-ni-stalin/comment-page-1/>

ostatním specializovaným subkulturám, do kterých se společnost rozpadla.“ (*Zachraňte literaturu. Jde si pro ni Stalin!*)

V reakci¹⁷ jsem zdůraznil nemístnost jakýchkoli pokusů o zasahování zvenčí do tvůrčího procesu. – Do diskuse se pak ve webovém *Deníku Referendum* znovu zapojil Roman Kanda,¹⁸ komentující mimo jiné rozhovor s Jaromírem Typltem¹⁹ a obracející hledisko rozpravy od autora a vyjádření k textu a čtenáři.

V rámci diskuse se objevil i názor, naznačující dělení tvorby na levicovou a pravicovou, ale šlo vesměs o facebookovou komunikaci, takže nepovažuji za ohleduplné zatím takový názor komentovat.

Pro nebo proti

Ledacos z argumentů mnoha účastníků diskuse nasvědčuje tomu, že byli připraveni na polemiku proti absolutizaci estetické autonomie a proti popírání ideových souvislostí tvorby. Vůči těm, kdo – jak se ukázalo – takovou vzdělávací misi nepotřebují, tito účastníci přesto zaváděli rozmluvu tam, kde navykle očekávali odpor. Na tom ale nesejde. Za dokořán otevřenými dveřmi je čekala stále táž otázka: Jste pro nebo proti úkolování básníků?

Adam Borzič a Roman Kanda z Tvaru prokázali, že jsou zřejmě *proti*. V zásadě se shodli, že text Bělíčka se Svobodovou je po stránce hodnocení tvůrčího vyjádření víceméně nezpůsobilý. Borzič se proti jmenovaným zastává „hlasů shůry“ a podnětně upozorňuje, že společenská angažovanost umění nepotřebuje vnější pobízení: „K zájmu o svět mě vede spíš prožitek poezie jako takové než radikální ideologie [...]. Cítím [...] jako přirozené, že se básník zastává utlačovaných, na to nemusím číst Marxe, Žižka ani Badiou.“ – Kanda Bělíčkově a Svobodové vytýká, že jim podle všeho „jde skutečně o ideologizaci literatury v užším smyslu“. Jejich přiznání, že usilují o „afirmování alternativních návrhů společenské proměny“, komentuje Kanda slovy, že kritika v tu chvíli „přestává být kritikou a scvrkává se v proklamaci a suché programářství“.

Sám jsem vyslovil otázku, jestli teoretizování o tom, co musí umělec dělat a jak má probíhat tvůrčí proces, je vůbec smysluplné a jestli spíš nestojí za to sledovat, jak tvůrčí proces probíhá doopravdy.

Ondřej Slačálek, jak řečeno, se naopak vyslovil *de facto pro* úkolování básníků: jako logické dovršení teze Bělíčka a Svobodové – o povinnosti svobodomyšlného autora být a priori veden určitým politizujícím cílem – se objevuje Slačálkova pohružka, že když se jím autor vést nenechá, skončí mezi rozpadajícími se subkulturami, tj. přibližně vzato na smetišti dějin.

Vzniká tak dělicí křivka, jejíž průběh jistě není definitivní. Není to ani linie fronty, ani čára mezi publikačními platformami, hospodskými spolky nebo

17 Solařík, Bruno: Na milost a nemilost, <http://www.blisty.cz/art/70321.html>

18 Kanda, Roman: Spory o hledisko aneb diskuse, která stojí na hlavě, <http://denikreferendum.cz/clanek/16518-spory-o-hledisko-aneb-diskuse-ktera-stoji-na-hlave>

19 Typlt, Jaromír: Literatura je pro mě pohybem na tom nejosobnějším území, <http://denikreferendum.cz/clanek/15935-jaromir-typlt-literatura-je-pro-me-pohybem-na-tom-nejosobnejsim-uzemi>

dokonce politickými postoji: vede skrz ně napříč a odděluje od sebe jen dva odlišné přístupy umělecké teorie k umělecké praxi: organický a nátlakový.

Móda a předpis

Věc by se možná časem projasnila podloženou rozpravou nad tím, jaký je v rámci uměleckého vyjádření vztah mezi estetickou a ideovou složkou tvůrčího postoje, mezi samovolnou a záměrnou součástí tvůrčího procesu atd.

V polemice proti úkolování básníků – mám-li mluvit za sebe – nejde o jakousi obranu tmářské estetiky proti osvícenému hledisku nebo obráceně, nýbrž prostě o zaujetí jednoho postoje proti jinému: naslouchání intuitivní empirii proti poslušnosti apriorním ideologizacím. A to nejen v umění a v rozpravách o něm.

Závěrem jedna poznámka vzhledem k náznakům možných nedorozumění: žádný soudný člověk netvrdil a netvrdí, že by ty apriorní ideologizace kultury snad doprovázelo riziko neprodleného příchodu té či oné politické diktatury nebo co – zvláště v éře zuřícího diktátu trhu. Visí tu ve vzduchu jen hrozba dobového rozšíření určitého naučeně předpojatého úsudku.

Ta hrozba se v kulturní sféře vrací vždy znovu, většinou v šatech již viděného střihu. Nynější volání po závazném sociálnu, emotivně zaštitěné dikcí patřičných klasiků, podle mě není ani tak popřením, jako spíš naopak obměnou dřívějšího zatloukání kultury warholovsky závaznou tržností. Dané estetické či ideologické zbarvení tu většinou nehraje takovou roli jako ta předpojatost sama. Každá doba má šanci pojmenovat ji dřív, než se z extravagantní módy toho kterého „programářství“ stane předpis kulturního provozu. Nic víc.

Tvar 17-2013, 17. 10. 2013

<http://www.itvar.cz/cz/2013/17-2013-solarik-725.html>